

Олена Гоменюк

Особливості лінгвалізації концепту "лелека" в прозових творах шістдесятників для дітей

Studia Ukrainica Posnaniensia 5, 29-36

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ “ЛЕЛЕКА” В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

ОЛЕНА ГОМЕНЮК

Університет імені Адама Міцкевича, Познань — Польща

gomeniuk.olena@gmail.com

LINGWALIZACJA KONCEPTU “BOCIAN” W PROZATORSKICH UTWORACH DLA DZIECI SZEŚCZDZIESIĄTNIKÓW

OLENA GOMENIUK

Uniwersytet imienia Adama Mickiewicza, Poznań — Polska

STRESZCZENIE. Artykuł został poświęcony analizie konceptu “bocian” (“leleka”) w prozatorskich utworach dla dzieci Jewhena Hucaly i Mykoły Winhranowskiego, należących do grona sześćdziesiątników. Określono główne werbalizatory konceptu, jego semantykę oraz charakterystykę aksjologiczną. Ustalono, że koncept “bocian” u obu pisarzy obejmuje przede wszystkim znaczenie etniczno-kulturowe, a także autorskie.

PECULIARITIES OF LINGUALIZATION OF CONCEPT “STORK” IN PROSE OF WRITERS OF THE SIXTIES FOR CHILDREN

OLENA GOMENIUK

Adam Mickiewicz University, Poznan — Poland

ABSTRACT. The article is dedicated to the analysis of the concept “stork” (“leleka”) in the prose literature for children written by E. Hutsalo and M. Vinhranovsky. There have been traced the main concept verbalizers, its semantics has been clarified, the axiological markers of the studied concept have been identified. The concept “stork” (“leleka”) was determined in both writers’ works, it contains the national ethnic meanings and individual senses encoded by the authors.

В останні десятиліття помітно актуалізувалися дослідження МКС як репрезентанта культурного коду народу, а в центрі уваги науковців — поняття “концепт” і “концептосфера”. Відомо, що „концептосфера національної мови інформує про культуру нації, її морально-етичні традиції, ставлення до інших народів, матеріальні та духовні цінності тощо”¹. Конкретні концептосфери експлікують інформацію про певний сегмент із життя етносу. До них належить і концептосфера, що об’єднала мовно-ментальні одиниці на позначення тваринного світу. Засвоївши спільну систему образів-символів зі сфери фауни, українська мова водночас внесла в їхню інтерпретацію власний національно-культурний компонент, що містить указівку на особливості поведінки, вдачі тварин тощо. „Уведення образного підґрунтя надало мовному узусу нові можливості слововживання, сполучуваності, розширило інтенційні властивості зна-

¹ Т. Вільчинська, *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII – XVIII ст.*, Тернопіль 2008, с. 121.

чної за обсягом серії слів — назв тварин”². Лінгвалізацію тваринних образів досліджували З. Василько, Т. Вільчинська, Л. Клименко, В. Кононенко, О. Таран, М. Юркевич та ін.

Концептосфера фауни найповніше втілена в дитячій літературі. Підтвердженням цього є прозові твори для дітей Є. Гуцала й М. Вінграновського, наскрізь пронизані описами природи, у яких тваринні образи, зокрема птахи, є головними персонажами, через які письменники намагаються розкрити психологію дитини.

Мета запропонованої наукової студії — дослідити об’єктивізацію концепту “лелека” в українському етнокультурному просторі та дитячій прозі Є. Гуцала і М. Вінграновського. Обидва письменники належать до покоління шістдесятників, що намагалося змінити парадигму суспільного й культурного життя радянського суспільства.

Концептосфера “фауна” в українському етнокультурному просторі репрезентована такими ядерними орнітологічними концептами, як “лелека”, “зозуля”, “ворона”, “сорока” та “голуб”. Особливе ставлення наших предків до культу птахів можна простежити в усній народній творчості українців, зокрема піснях: *Журавлі, Летіла зозуля, Солов’їне танго, Якби я мала крила орлині* та ін.

Важливе місце в народному світобаченні посідає концепт “лелека”. Основними його вербалізаторами в україномовному просторі є *лелека, чорногуз, бусел, бузько* (діал.), *гайстер* (діал.), *бушель* (діал.), *жабоїд* (діал.), *боціон* (діал.), *боціян* (діал.), *дзьобун* (діал.)³, у яких нерідко експлікуються зовнішні та внутрішні ознаки птаха.

За легендою одному чоловіку Бог дав мішок із гадами, щоб той його викинув у море, суворо заборонивши розв’язувати його і заглядати всередину. Чоловік із цікавості порушив заборону, і вся нечисть розповзлася по землі. У покарання Бог перетворив людину на лелеку, щоб він збирав і знищував гадів, очищаючи від них землю і світ⁴. Тому за народними віруваннями святий обов’язок лелек — знищувати гадів, жаб.

Водночас в українців з лелекою пов’язані більшою мірою позитивні уявлення як про Божого птаха, що символізує щастя, добробут і затишок у домі, далеку дорогу. „Уважали щасливою ту родину, на даху хати якої оселяються лелеки; ...убити лелеку суворо заборонялося: буде посуха або затяжний дощ”⁵. Вірили українці також і в те, що птах приносить до оселі немовлят. Своім прильотом у рідні краї провіщає весну... Якщо ж лелека несподівано залишає гніздо в дворі й не повертається до нього, то двір і дім цей згодом спорожніють⁶.

Усе це дає змогу окреслити такі смислові компоненти в структурі відповідного концепту: “який має характерну зовнішність і поведінку”, “який оберігає від зла”, “який знищує гадів і жаб”, “який приносить щастя і затишок у дім”, “який гніздиться поблизу осель добрих людей”, “який символізує прихід весни, оновлення природи”, “провісник нового життя, приплоду, врожаю”, “який символізує далеку дорогу”, “асоціюється з Божою птицею, яку гріх убивати”. Звичка лелеки стояти на одній нозі справляє враження гідності, задумливості та пильності (чуттєвості) (“той, хто є символом медитації і споглядання”, “ме-

² В. Кононенко, *Символи української мови*, Івано-Франківськ 1996, с. 148.

³ *Словник синонімів української мови*, Київ 1999, т. 1, с. 759.

⁴ *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, ред. Н. И. Толстой, Москва 1995, т. 1, с. 96.

⁵ В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006, с. 331–332.

⁶ А. Багнюк, *Символи Українства*, Тернопіль 2009, с. 727.

діатор між поколіннями”). Часто лелека і лелька асоціюються із закоханою парою (“той, хто разом з лелькою нагадує подружню пару”). Як бачимо, концепт “лелека” у світогляді українців є позитивно маркованим, у мові це засвідчують численні паремії, як-от: *Де лелека водиться, там щастя родиться, Спішу до тебе, як лелека до власного гнізда*.

Багато приказок, легенд, прислів’їв, казок в українців пов’язані з птахами. Особливо наші предки „любили перелітних птахів, які прилітали із вирію-раю: вони були провісниками весни, приплоду, врожаю, добра, здоров’я і щастя”⁷. Це знайшло підтвердження і в прозових творах для дітей Є. Гуцала, де письменник образно змальовує диких і свійських птахів, концептуалізовані образи яких формують концептосферу “фауна”. До ядерних у ній, як і в етнопонаціональній картині світу українців, належить концепт “лелека”.

У досліджених текстах цей концепт репрезентований системою вербалізаторів, найуживанішим серед яких є номен *лелека*, напр.: *Лелека на греблі хати при появі Саййори заспокоюється і знову перебирає галуззя в гнізді*⁸. Трапляються також назви *птиця*, порівн.: *А тобі тільки й треба було — подивитись, як лелека летить, як широкі крила самі несуть таку велику птицю*⁹ і *птах (птахи)*, напр.: *У небі появляється другий лелека, плавно кружляє, знижуючись, і тепер ви обоє [діти] позадирали голови, стежачи за птахами (Сім’я..., с. 191)*. Рідше письменник використовує діалектні найменування, а саме: *чорногуз (А віддалік, коло самої води, походжають чорногузи (Сім’я..., с. 19); бузько (А там бузько як не лягав спати, то й не ліг. Ворушиться, наче ним лиха хвороба ворушить (У гаї..., с. 57); боціон (Боціон клацає на хаті дзьобом, і той кістяний звук котиться по стрісі, шелестить (У гаї..., с. 41)*. Ужито також субстантив *цибатий*, напр.: *Одного разу помітивши, що по грядках сторожко ходить лелека, ти аж затремтів од збудження і пильно стежив, як, цибатий, він задирав голову, ніби очікував на щось із пустельного неба (У гаї..., с. 100)*. Привертають увагу й індивідуально-авторські назви, засвідчені здебільшого поодинокими прикладами, як, напр., *повітроплавець (Всі вже позивали до пташиних перелітців, як одного разу лелека, покружлявши, опускається на той граб, що росте на подвір’ї в дядька Мальованого, потім якось непомітно такий самий повітроплавець виростає на стодолі в тракториста Гаркуші*¹⁰); *господар (Коли Андрійко повертався додому пізно, то, помітивши на гребені чіткий силует лелеки, який стоїть на одній нозі, знав, що господар оберігає своє гніздо, і йому ставало добре й затишно (Лелеченя, с. 152) та пришелепкуватий (Вродилось якесь пришелепкувате, — казали сусіди (Лелеченя, с. 154)*.

Відомо, що лелеки рідко живуть поодинокі: вони шукають пару, удвох майструють гніздо і вигодовують пташенят, тому серед вербалізаторів концепту є назви на позначення істот чоловічої, жіночої та недорослої статей, зокрема такі: *лелечиха (Може, лелечиху шукає? (Лелеченя, с. 16); лелька й лелек (Що було роботи лельці та лелеку? (Лелеченя, с. 12); лелеченя (Ухопиться лелеченя за нижню гілляку сусіднього осокора, тремтить на ній — назад у гніздо хочеться, а боязко (Лелеченя, с. 11); пташеня (пташенята) (Одні лелеки заслі-*

⁷ В. Войтович, *Українська міфологія*, Київ 2002, с. 400.

⁸ Є. Гуцало, *Сім’я дикої качки*, Київ 2012, с. 191. — Далі подаємо поклики на це видання в круглих дужках, зазначаючи перше слово книги та конкретну сторінку.

⁹ Є. Гуцало, *У гаї сонце зацвіло*, Київ 2008, с. 212. — Далі подаємо поклики на це видання в круглих дужках, зазначаючи перше слово книги та конкретну сторінку.

¹⁰ Є. Гуцало, *Лелеченя*, Київ 2008, с. 151. — Далі подаємо поклики на це видання в круглих дужках, зазначаючи перше слово книги та конкретну сторінку.

плєні гнівом, що їхнє гніздо посіли, а другі теж сердиті, бо сімейне вогнище своє захищають, пташенят (Лелеченя, с. 14); діти (Старі лелеки знову линуть до річки, знову шукають поживу для своїх дітей (Лелеченя, с. 11).

Люди люблять спостерігати за тим, як ці птахи гуртуються і відлітають у теплі краї, тому знаходимо в текстах Є. Гуцала номінації на позначення зграї лелек, репрезентовані нерідко авторськими найменуваннями, напр.: *лелечий ключ* (Весь ключ махає крилами, лелеки курликають, сурмлять у потомлені сурми, а дітлахи, жінки, чоловіки позадирали голови, і в їхніх очах пливе по маленькому лелечиному ключеві... (Лелеченя, с. 151); *лелеча хмара* (Після полудня над Грипечукову хату налетіла лелеча хмара (Лелеченя, с. 154); *побратими* (Ось чорногоуз уже вгорі, повертає назад, робить коло над ставом, наче запрошує з собою в політ решту своїх побратимів... (Сім'я..., с. 19–20).

Не менш розгалуженим є також інтенціональне поле аналізованого концепту, що включає як етнонаціональні, так й індивідуально-авторські смисли. Здавня відомо, що свої гнізда лелеки облаштовують на будинках, хлівах або на деревах поблизу людських осель та щороку повертаються до них. Щасливий той двір, де є гніздо лелеки, бо він птах священний, „і щасливе те село, яке має хоча б одне лелече гніздо, — його обходитимуть стороною чорні хмари та злі буреломі”¹¹. У семантичній структурі досліджуваного концепту подібну інформацію реалізують концептуальні смисли: “ті, які живуть поблизу людей” (*А в нашому селі біля кожної хати — свої лелеки* (Лелеченя, с. 10); “які завжди повертаються до своїх гнізд” (*Хіба ж не повертались минулого й позаминулого року ті самі лелеки на хату до тітки Секлети Воропай? (У гаї..., с. 105)*). Письменник розширює концептуальну семантику, зауважуючи, що гніздяться лелеки зазвичай у добрих людей: *Лелеки селяться тільки на хатах, де живуть добрі люди* (Сім'я..., с. 191). З одного боку, автор конкретизує місце, де живуть ці птахи: *На солом'яній стрісі баби Степаниди товчється лелека* (Сім'я..., с. 191), а з іншого, — зазначає, що місцем їхнього проживання можуть бути також ціле село, рідна українська земля: *...стало воно [село] одним велетенським гніздом для лелек, і прилітали вони сюди упродовж віків минулих, прилітають тепер, прилітатимуть і тоді, коли вже інші верби тут ростимуть, інші осоки, інші хати стоятимуть, і для інших очей синітиме небо на їхніх крилах* (Лелеченя, с. 9–10); *Мабуть, не годні лелеки прожити без такої землі, а тому завжди повертаються до неї* (У гаї..., с. 106). Тут об'єктивовано виокремлюємо такі смисли: “ті, локусом яких є рідна земля” і “ті, для яких село — як одне велетенське гніздо”, останній подано в позиції об'єкта зіставлення. Повертаючись кожного року в одне й те ж місце, ці птахи ніби передають з покоління в покоління певну інформацію. У структурі аналізованого концепту уявлення про це есплікуються в компоненті “які є медіатором між поколіннями”.

Живуть лелеки в основному парами, разом будують гніздо й охороняють його від інших птахів, борються за свою територію тощо. Ця інформація об'єктивується в таких смислах: “які живуть парами, символізуючи родину” (*Знала Киселиха, що лелеки в'ють гнізда тільки в парі, тому переживала, щоб і цей самотній лелека знайшов собі когось* (Лелеченя, с. 17); “які оберігають свої гнізда” (*А одного разу бились лелеки за гніздо* (Лелеченя, с. 12). Зауважимо, що в народних віруваннях ці птахи є символом родинного вогнища.

¹¹ А. Багнюк, *Символи...*, с. 727.

У слов’янській міфології побутують уявлення, що лелеки „відлітають на зиму в далекі краї, де, скупавшись у чарівному озері, стають людьми, а весною, скупавшись у другому озері, знову набувають пташиного вигляду і повертаються, тому що Господь у своїй землі заборонив їм виводити пташенят”¹². Подібну інформацію конотує смисл “які живуть у дивовижному світі й знають те, чого не відає людина”: *Здавалося, вони [лелеки] втаємничені у дивовижний світ, куди тобі наказано й позирком однею проникнути. Здавалося, знають те, чого не відає жодна людина (У гаї..., с. 100)*. Увиразнюють указаний смисл такі епітети до номена *птахи*, як *дивовижні, таємничі*, напр.: *Дивовижні, таємничі птахи! (У гаї..., с. 100)*. Міфологічну основу має і концептуальний смисл “які ловлять жаб”: *Походжають [лелеки] серед низької лепешки, ловлять жаб на мілкому (Сім’я..., с. 19)*.

Схожість між лелеками і людьми простежуємо в їхньому ставленні до потомства, про що в структурі аналізованого концепту свідчить розгорнутий семантичний компонент — “які дбають про лелеченят, висиджують, годують, охороняють, навчають літати”, порівн.: *Стоїть їхнє гніздо порожнє, смутком віє од нього, та, дивись, невдовзі зайняли його інші лелеки, клеочуть уже там, яйця кладуть, пташенят висиджують (Лелеченя, с. 11)*; *У дзьобах вони [лелеки] приносять жаб, і малі лелеченята з’їдають їх швидко, наче й не було (Лелеченя, с. 11)*; *Якщо лелька літала на торфисько чи на річку, на гнізді залишався лелека (Лелеченя, с. 152)*; *Лелеки, мабуть, дуже стурбовані, що лелеченя не вчиться літати (Лелеченя, с. 154)*. Письменник утілює думку, що лелеки — це птахи, “які символізують щастя, вселяють спокій”: *...помітивши на гребені чіткий силует лелеки, ... [Андрійко] знав, що господар оберігає своє гніздо, і йому ставало добре і затишно (Лелеченя, с. 152)* (“який асоціюється з господарем”). Вірування в те, що лелеки приносять немовлят, також відображено в прозі для дітей Є. Гуцала. У структурі концепту “лелека” це засвідчує смисл “які приносять немовлят”, напр.: *Й дивувало: а як лелеки знають — куди, на яке подвір’я нести саме оце немовля, а на яке — інше? (У гаї..., с. 99)*.

Автор приділяє багато уваги змалюванню зовнішнього вигляду птахів, їхньої поведінки (“які вирізняються своєю зовнішністю і поведінкою”). Так, у лелек *широкі крила* і самі вони — *великі дзьобаті птиці*, які голосно курличуть, видаючи дзьобом кістяний звук, *стоять на одній нозі* і т. под. Низка концептуальних ознак есплікується через епітети *цибаті, дзьобаті, довгоногі*: *На гребені хати завмер на одній нозі дзьобатий лелека... (Сім’я..., с. 211)*; *І досі там довгоногі лелеченята вчать літати, напружено б’ючи повітря молодими крильми (Лелеченя, с. 17)* та *поважні, пихаті, хитрі*: *... чорногузи, мабуть, не злякаються мене, бо дуже вони великі, поважні й пихаті (Сім’я..., с. 211)*; *Ох і чорногузи, ох і хитрі! (Сім’я..., с. 21)*. Можливо, саме цим лелеки викликають такий інтерес у дорослих і дітей.

Діти годинами готові спостерігати за польотом птахів, за тим, як вони майструють свої гнізда, висиджують лелеченят тощо. Це в структурі концептуальної одиниці демонструють смисли: “які привертають увагу дітей” (*Завжди в своєму селі (а також у лузі, в полях) приглядався до лелек. Як вони літають, як ходять (У гаї..., с. 100)*); “які подобаються, захоплюють дух і бентежать душу” (*...так вони [чорногузи] вже зринають догори, так пірнають донизу, що дух захоплює і ввижається, наче туге лопотіння їхніх крил віє в душу збудливим холодком... (Сім’я..., с. 20)*). Найбільше дитині подобається, як лелеки літають.

¹² *Славянские древности...*, т. 1, с. 302.

У неї складається враження, що вони своїми могутніми крилами *розрізають повітря* (...і я чую, як його крила гостро розрізають повітря, і як воно наче сичить, наче сапає від тих дужих помахів... (Сім'я..., с. 19), їй здається, наче на їхніх крилах літає небо (*Літають вони й літають, а ти весь час дивишся вгору, дивишся в блакить, стежачи за їхнім плаванням, за їхніми перелетами, ... і лелеки оті здаються тобі тяж синіми, наче на їхніх крилах літало небо* (Лелеченя, с. 9) (“які й літають якимось по-особливому”). Численні мовно-стилістичні засоби, репрезентовані в наведених контекстах, увиразнюють зазначені концептуальні смисли, засвідчують позитивне ставлення Є. Гуцала до цього образу, підтверджують його поліфункційну природу та демонструють авторську манеру письма (*сині лелеки*). Інколи діти намагаються наслідувати зовнішній вигляд і поведінку птаха. Це яскраво передано в оповіданні *Саййора* в описі гри *Бузько і жаба: Кожне встає навкарачки і так на чотирьох лапах скаче геть, щоб ти, бузько, не зловив. А ти задираєш одну ногу, береш її в руку й на другій нозі стрибаєш за жабами* (Сім'я..., с. 186) (смысл “дитина під час гри, як лелека (бузько)” реалізується в позиції об'єкта зіставлення).

Індивідуально-авторське розуміння образу лелеки в дитячій прозі Є. Гуцала втілюється в смислово-компоненті “який є другом і порадиником дитини”: *Все не все, тільки ти по молоко поспішай, щоб материн терпець не лопнув, — радить лелека* (У гаї..., с. 49). Водночас у письменника лелека — це і “який страждає від самотності, прибулудний, старий”: *Де тільки не висиджував той самотній лелека!* (Лелеченя, с. 16); — *Знаєте, — розказували одне одному в селі, лелека у нас якийсь літає. І не в парі, а сам. Прибулудний, еге ж?* (Лелеченя, с. 16); *За шумів старий лелека, важко опустився, впиваючись пазурами в стріху* (Лелеченя, с. 16). Подібний смисл супроводжують конотації жалю, смутку, співчуття. За аксіологічним забарвленням з ним певною мірою корелюють такі смислові компоненти, як: “які викликають тривогу” (*Птиці сумовито курликали, і їхній жаль западав у душу, будячи тривогу й непорозуміння* (Лелеченя, с. 154)); “готові до самопожертви” (*Моторошно стало Андрійкові, обсіпало холодом, а в цей час другий лелека, зробивши прощальне коло над землею, також згорнув крила й почав падати додола* (Лелеченя, с. 155)); “у душі яких поселилася туга” (*І в нього [лелеки] гризота якась у душі пташиній, бо чого б то скитались* (Лелеченя, с. 17)). Указані смисли разом з позитивно маркованими засвідчують амбівалентну природу досліджуваного концепту.

Отже, концепт “лелека” у творах для дітей Є. Гуцала когнітивно багатогранний, оцінно маркований, представлений значною кількістю вербалізаторів, зокрема й діалектними назвами. Його семантику визначають народні та письменницькі уявлення про птаха, засвідчені етнокультурними (43 %) та індивідуально-авторськими (57 %) смислами.

У творах для дітей М. Вінграновського концепт “лелека” також, як в українській етнічній картині світу і в індивідуально-авторській картині світу Є. Гуцала, належить до ядерних, хоча репрезентований незначною кількістю вербалізаторів, як-от: *лелека, злодій та лелека-каліка, порівн.: Зоря гаряча, застрягає у горлі, лелека ковтнути не може, студить зорю, клекіт із горла — кла-кла-кла. Злодій*¹³.

Із етнокультурних джерел відомо, що селяться лелеки частіше поблизу людей, символізуючи щастя й добробут, знищують зловісних рептилій і тому їх уважають сонячними птахами. Як істоти, пов'язані з водою і рибою, вони

¹³ М. Вінграновський, *Вибр. твори*, Тернопіль 2004, т. 3, с. 326. — Далі подаємо поклики на це видання в круглих дужках, зазначаючи конкретну сторінку.

асоціюються з творіннями води. Можуть символізувати і прихід весни, нового життя, а тому є благовіщими¹⁴. У структурі аналізованого концепту подібні уявлення об’єктивуються у смислах: “який селиться поблизу людських жител” (*А тут ще лелека на хаті: — То я прийду, діду!* (с. 326); “який довіряє людям і чекає від них допомоги” (*Лелека, так той уже примостився під полою її [жінки]... Уявляю, як тремтить його змерзле тіло від раптової кожухової теплоти* (с. 299).

Спільним у змалюванні образу лелеки у творах обох письменників є те, що він описується як птах зі своєрідною зовнішністю та особливостями поведінки. Це демонструє смисл “який має характерну зовнішність і поведінку”, напр.: *Стоїть на хаті на одній нозі, скине головою в зоряне небо — шия довга, дзьоб до зір, та й хан зорю* (с. 326) (автор використовує численні мовностилістичні засоби — епітет (*довга шия*), гіперболу (*дзьоб аж до зір*), метафору (*хан зорю*). Крім того, він помітно увиразнює семантику концепту в цьому напрямку, зображаючи лелеку з *перебитим крилом, обчухраним і худим: Біля коня з перебитим крилом стояв обчухраний і худий лелека* (с. 297).

У текстах М. Вінграновського, як і в етнокультурі та прозі Є. Гуцала, птах символізує щастя та спокій у домі. У структурі концепту це об’єктивує семантичний компонент “який приносить щастя, дає відчуття надії” (*...і ще люблю небо найбільше тоді, коли в ньому летить лелека до нашої хати...* (с. 326), який супроводжують конотації захоплення, радості. Водночас семантику досліджуваного концепту характеризує смисл “який викликає співчуття”, що конотує жаль і смуток, напр.: *З тих пір він [кінь] так і перейшов жити в ліс, та оце ще звідкілясь лелека-каліка прибудився, та так і доживають удвох...* (с. 301). Поєднання аксіологічно протилежних смислів засвідчує амбівалентну природу концептуалізованого образу.

Як і в Гуцалових творах, у текстах М. Вінграновського лелека подобається дітям, вони готові годинами спостерігати за його поведінкою. Це експлікується в смислі “за яким з інтересом спостерігають діти”, порівн.: *Дивлюсь на чорнобровці, на вітер, піднімаю голову на лелеку: — Кла-кла-кла-кла! — каже лелека і летить зі стріхи* (с. 326).

Специфіку концептуалізованого образу лелеки в текстах М. Вінграновського значною мірою визначають семантичні компоненти, репрезентовані в позиціях суб’єкта та об’єкта зіставлення. Вони дають змогу встановити ті кореляції, у які вступає образ птаха, та простежити особливості індивідуально-авторського світобачення. До таких у структурі концепту належать: “який асоціюється зі злодієм” (*Це наш лелека — злодій. Увечері, коли ніхто не бачить, він краде зорі з неба* (с. 326); “подібний до діда” (*Лелека повертає спророня голову і, як дід, засинає відразу ж* (с. 332) (позиція суб’єкта зіставлення) та “на якого схожий оператор крана” (*У цю хвилину якраз понад нами вгорі між прищерхлих золотими кранами дубів пропливала стріла операторського крана, і на кінці її, як лелека в гнізді, сидів мій оператор* (с. 297) (позиція об’єкта зіставлення).

Амбівалентну природу аналізованого концепту демонструють численні мовно-виражальні засоби. З одного боку, лелека вражає своєю *довгою шиєю*, якою *дістає аж до неба*, зачаровує своїм *аж до зір дзьобом*, привертає увагу *задоволеним поглядом*, а з іншого, — навпаки, викликає співчуття своїм жалюгідним виглядом, а саме: *перебитим крилом, худим тільцем* тощо. Змальовуючи зовнішність та поведінку птаха, письменник використовує епітети (*обчухраний,*

¹⁴ Дж. Купер, *Енциклопедія символів*, Москва 1995, с. 10.

краплясте), метафори (*студить зорю, краде зорі, задоволено виглядає, сміється*), порівняння (*як дід*), гіперболи (*дзьоб до зір*).

Концепт “лелека” у творах М. Вінграновського акумулював етнокультурні та індивідуально-авторські смисли. Перші становлять 44 %, другі — 56 %. І хоча в текстах М. Вінграновського проаналізований концепт реалізується меншою мірою, ніж у Гуцалових, проте це не впливає на його семантико-когнітивну багатогранність.

Отже, важливими мовно-ментальними величинами у творах письменників є орнітологічні концепти. Спільним для етнічної та індивідуально-авторських картин світу Є. Гуцала й М. Вінграновського є концепт “лелека”, інтенсіональне поле якого включає передусім етнокультурні смисли (“який селиться поблизу людських жител”, “який символізує прихід весни” та ін.).